

Kína – A Középső Birodalom

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Budapest, 2024

A könyvet szerkesztette:
Görbe Attiláné Dr. Zán Krisztina ezredes

Szerző(k):

Dr. Bartók András	Bazsó-Vigh Vivien	Dr. Csicsmann László
Dr. Eszterhai Viktor	Dr. Háda Béla	Dr. Kasznár Attila
Kisvári Tamás ezredes	Kusai Sándor Zoltán	Dr. habil. Marsai Viktor
Matyas-Peter Tamás	Prof. Dr. N. Rózsa Erzsébet	Dr. Pap Melinda
Plank Ágnes	Dr. Rónaháti Cecília	Dr. habil. Salát Gergely
Dr. Somkuti Bálint	Tósoki Samu	Dr. Trautmann László

Lektorok:

Kusai Sándor Zoltán (6-400. oldal)
Dr. Somkuti Bálint (401-413. oldal)
Dr. Pap Melinda (Névjegyzék)

Olvasószerkesztő: Dr. Kovács Márk főhadnagy
Tördelőszerkesztő: Szabó Beatrix
A borító tervezője: Perényi Attila

A kéziratok lezárásának ideje: 2024. augusztus 31. és 2024. október 1.

Felelős kiadó: Tajti Norbert vezérőrnagy, főigazgató
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat

A kiadó képviselője: Dr. Kenedli Tamás ezredes
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Tudományos Tanács titkár

A kiadvány a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Költségvetési Kutatóhely támogatásával készült.

ISBN: 978-615-6128-22-5

ISBN: 978-615-6128-23-2 {PDF}

Nyomdai kivitelező:

HM Zrínyi Geoinformációs és Toborzástámogató Közhasznú Nonprofit Kft.

©Szerzők

© Görbe Attiláné Dr. Zán Krisztina

© Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2024.

A kiadvány belső terjesztésű, kereskedelmi forgalomba nem kerül!

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánló	4
Pap Melinda	
A Középső Birodalom története.....	7
Salát Gergely	
Kína földrajza	22
Eszterhai Viktor	
A Kínai Népköztársaság kialakulása és története	40
Kisvári Tamás	
Tajvan, a világ egyik legrégebbi befagyott konfliktusa	55
Matyas-Peter Tamás – Tósoki Samu – Trautmann László	
Kína gazdaságpolitikai dilemmái és a politikai gazdaságtan.....	86
Plank Ágnes	
Kína gazdaságpolitikájának környezetre és társadalomra gyakorolt hatásai....	110
Kisvári Tamás	
A Kínai Népköztársaság kormányzati működése, pártállam-állampárt.....	139
Kisvári Tamás	
A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg szervezete és működése.....	160
Kasznár Attila	
A vallás hatása a kínai kormányzatra	191
Kisvári Tamás	
Kína hosszú távú stratégiája	204
Bartók András	
Kína geostratégiai perspektívái és törekvései a 21. században	226
Bazsó-Vigh Vivien	
Az Északi-sark, mint a geopolitika új színtere –	
Kína helye a nagyhatalmi erőegyensúly alakulásában	237
Marsai Viktor	
Kína afrikai jelenléte.....	251
Somkuti Bálint	
Orosz–kínai katonai együttműködés	267
N. Rózsa Erzsébet	
Kína és Irán: stratégiai partnerség és aszimmetrikus interdependencia	281
Háda Béla	
Kína és India kapcsolata.....	300
Csicsmann László	
A kínai-pakisztáni kapcsolatok geopolitikája a nagyhatalmi rivalizálás	
és az átalakuló világrend tükrében.....	330
Kasznár Attila	
Az Ujgur Autonóm Terület problematikája	345
Rónaháti Cecília	
Tibet problematikája	359
Kisvári Tamás	
A Dél-Kínai-tenger területi vitái és azok hatása az ázsiai térség	
biztonsági helyzetére	374
Kusai Sándor Zoltán	
Kínai–oroszk kapcsolatok az ukrán háború tükrében	402
Névjegyzék	414
Rövidítések jegyzéke	417
Szerzői affiliáció.....	420

SALÁT GERGELY KÍNA FÖLDRAJZA

TERMÉSZETFÖLDRAJZ

Fekvése, területe, elnevezései

Kína Ázsia keleti részén fekszik. Területe 9,6 millió km², Oroszország és Kanada után a Föld harmadik legnagyobb országa (amerikai adatok szerint az USA után a negyedik, ami a part menti vizek területének eltérő számolásából adódik). A körülbelül Európa méretű ország összesen 14 országgal rendelkezik közös szárazföldi határral, ezzel Oroszországgal holtversenyben Kínának van a világon a legtöbb szomszédja. E határos államok az alábbiak: Észak-Korea (Koreai Népi Demokratikus Köztársaság), Oroszország, Mongólia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Afganisztán, Pakisztán, India, Nepál, Bhután, Mianmar (Burma), Laosz és Vietnám. A kínai szárazföldet keleten és délen a Bohai-tenger (vagy -öböl), a Sárga-, a Kelet-kínai- és a Dél-kínai-tenger szegélyezi. A kínai felségvizeken több mint 5000 sziget fekszik, amelyek közül a két legnagyobb a vitatott státuszú Tajvan, illetve az önálló tartományi rangot élvező Hainan.

Érdeemes már itt kiemelni, hogy Kínának több lezáratlan területi vitája van Indiával, egy szigetcsoporthoz tartozásáról Japánnal, valamint a Dél-kínai-tenger szigetcsoportjainak kérdésében Délkelet-Ázsia országainak nagy részével. Bhutáni határa sem tisztázott. Az orosz–kínai határvitákat csak a 2000-es években zárták le. Az 1960–70-es években a viták véres incidensekhez vezettek a kínai–szovjet, a kínai–indiai és a kínai–vietnámi határok mentén, az indiai határon az utóbbi években is fordultak elő villongások, a vitatott tengerrészekben pedig egyre több az összeütközés a különböző országok halászaival és parti őrsegei között. A szinte az egész – Földközi-tengerméretű – Dél-kínai-tengerre vonatkozó igényét Kína úgy próbálja érvényesíteni, hogy a 2010-es évek óta zátonyokat tölt fel, mesterséges szigeteket alakít ki, és azokra katonai létesítményeket telepít. Nem egyértelmű még Tajvan helyzete: a Kínai Népköztársaság saját tartományaként tartja számon a Dunántúl méretű, 23,5 milliós lakosságú szigetet, de az *de facto* nem áll az ellenőrzése alatt.

A mai Kína területének számottevő része történelmileg nem, vagy csak rövidebb időszakokban tartozott Kínához, csupán a 17–18. században foglalták el véglegesen a mandzsu-kínai császári seregek. Ilyen Nyugat- és Észak-Kína nagy, ma is jelentős részben nemzeti kisebbségek által lakott része, például Tibet, Xinjiang (Kelet-Turkesztán) és Belső-Mongólia.

Kína hivatalos elnevezése Kínai Népköztársaság (KNK, Zhonghua Renmin Gongheguo), ennek része Hongkong, Makaó és a pekingi kormányzat szerint Tajvan is. A köznyelvben maguk a kínaiak inkább a Zhongguo, „Középső Ország” néven emlegetik magukat, illetve rövidítésekben, összetett szavakban a Hua szóval is jelölhetik Kínát és a kínaiakat. A tucatnyinál is kevesebb ország által elismert, de saját államszervezettel rendelkező Tajvan hivatalosan Kínai Köztársaságnak (Zhonghua Minguo) hívja magát, de a Népköztársaságban természetesen nem fogadják el ezt az elnevezést.

Domborzata, vizei

Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy Kína területe nyugatról keletre lépcsőzetesen lejt. Nyugaton nagyrészt magas hegységek találhatók (Himalája, Kunlun, Tianshan stb.), valamint a Qinghai-Tibet-fennsík, innen keletre haladva egyre alacsonyabb hegységek és fennsíkok következnek, és végül az ország keleti felének nagy része alföld. Kisebb hegyek, hegységek azonban az alföldes részekből is kiemelkednek, Kelet-Kínában is találhatók kifejezetten hegyes-völgyes tartományok. Az ország szárazföldi területének több mint kétharmadát hegységek foglalják el. Ennek is köszönhetően Kína területének mindössze 11%-a művelhető,¹ és gyakran emlegetett adat, hogy míg az ország a világ népességének nagyjából 20%-át tartja el, addig a világ művelhető földjeinek mindössze 9%-ával rendelkezik.² A mezőgazdasági régiók elhelyezkedése azt is meghatározza, hogy a nagy népességi központok keleten-délkeleten vannak, míg Nyugat-Kína rendkívül ritkán lakott.

Kínának több mint 1500 jelentősebb folyója van. A domborzatnak megfelelően Kína fő folyói nyugatról keletre folynak. A legnagyobb közülük mind vízhozamban, mind hosszúságban a 6300 km hosszú Jangce (Changjiang, „Hosszú-folyam”), amely a világ harmadik leghosszabb folyója. Tibetben ered, áthalad a „Kína rizsestáljának” is nevezett Szecsuáni-medencén, majd a keleti alföldeken át a Kelet-kínai-tengerbe ömlik Shanghai közelében. Partján olyan hatalmas városok találhatók, mint Chongqing, Wuhan és Nanjing. A Jangce vízhozama viszonylag egyenletes és bőséges, a folyam egyaránt szolgálja az öntözést, a közlekedést és az energiatermelést. A Jangce-folyón épült fel a 2000-es évekre a világ legnagyobb, sok vitát kiváltó vízi erőműve, a Három-szurdok gát, amely az alsó szakaszon megszüntette az árvizeket, s amely lehetővé tette, hogy kisebb tengerjáró hajók egészen Chongqingig felhajózhassanak.

Kína második legnagyobb folyója, a Sárga-folyó (Huanghe) 5400 km hosszú, a Tibet melletti Qinghai tartományban ered, hatalmas kanyarulattal megkerüli a kínai löszfennsíkot, majd az Észak-kínai-síkságon átfolyva a Bohai-öbölbe ömlik. Átlagos vízhozama egyhuszada a Jangcéénak. A Sárga-folyó rendkívül szeszélyes, vízhozama nagyon változékony, időnként pusztító árvizeket okoz, máskor meg kiszárad. Ezért csak kis hajókkal hajózható. A löszfennsíkról hatalmas mennyiségű sárga lösz hoz magával (innen kapta a nevét is), ezt az alsó folyásánál lerakja, ezzel gyakran feltöltve medrét. A folyó a történelem során rengeteg problémát okozott árvizeivel, mederváltoztatásaival. Ma is sok gond van vele, egyes helyeken magasan a körülötte elterülő földek fölött folyik gátak közé szorítva, amelyeket az iszaplerakódás miatt időről időre meg kell magasítani. Ugyanakkor a Sárga-folyó völgyét a kínai civilizáció bölcsőjeként tartják számon, itt alakultak ki az első neolitikus kultúrák, majd államcskák, amelyekből idővel létrejött Kína.

A Jangce és a Sárga-folyó mellett fontos folyam még a kínai–orosz határon folyó Heilongjiang („Fekete Sárkány-folyam”, orosz nevén Amur), a Jangce és a Sárga-folyó között, velük nagyjából párhuzamosan folyó Huai-folyó (Huaihe) – ezt tekintik Észak- és Dél-Kína határának –, valamint a Dél-kínai-tengerbe ömlő

¹ Sz.N.: *A Világbank adatai*. World Bank Group Data.

² Sz.N.: *China will firmly hold the arable land ‘red line’ to ensure food security: minister*. CGTN, 2023. 03. 22.

Gyöngy-folyó (Zhujiang). Ez utóbbi deltájában vagy ahhoz közel található Kanton (Guangzhou), Hongkong, Makaó és Shenzhen, amelyek a többi környékbeli várossal összenőve ma már a világ egyik legnagyobb városklaszterét alkotják több, mint 86 millió lakossal.

Fontos vízi út volt valaha az 1800 km hosszú Nagy-csatorna (Dayunhe), amelynek fő ága a Jangcétől pár száz kilométerre délre fekvő Hangzhou városát kötötte össze a mai Peking (Beijing) környékével. A 7. században épített csatornarendszer nagy része mára karbantartás hiányában eliszaposodott vagy kiszáradt, és az észak–dél irányú személy- és áruszállítás feladatát a vasút vette át. Egyes déli szakaszai azonban ma is hajózhatók. A Nagy-csatorna a császárkorban lehetővé tette Észak- és Dél-Kína gazdasági integrációját, ezzel nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Kína egységes birodalom maradt.

Éghajlat

Kína éghajlata a nagy területi kiterjedés miatt igen változatos. Legnagyobb része szárazföldi éghajlatú, de déli területei már a szubtrópusi és trópusi övezetben találhatók. A domborzatnak megfelelően Kínában jócskán találunk magashegységi, valamint sivatagi éghajlatú területeket is. Az ország déli és keleti területei monszunhatás alatt állnak: tavasszal és nyáron a Csendes-óceán felől érkező meleg monszun szelek sok csapadékot hoznak, így a nyár Kína nagy részén rendkívül meleg és csapadékos. Télen viszont a Szibéria felől érkező száraz északnyugati szél a meghatározó, így ilyenkor északnyugat felé haladva egyre szárazabb és hidegebb az időjárás. Délkeleten a nyár forró és csapadékos, a tél – az óceán melegítő hatása miatt – enyhe és csapadékos, míg északon a nyár forró és csapadékos, a tél viszont hideg és száraz. Természetesen egyes területeken a domborzat jelentősen módosítja ezeket a tendenciákat.

Ásványkincsek

Ásványkincsekben Kína igen gazdag, ásványkincs-tartaléka a világon a harmadik legnagyobb. Gyakorlatilag a föld összes ásványa megtalálható az ország területén. Kínában bányásszák a világon a legtöbb kőszén és a második legtöbb vasércet, míg nyersolajtermelésben Kína a világon a hatodik-hetedik.³ Mindennek ellenére hatalmas ipari kapacitásai miatt Kína szinte minden alapanyagból és energiahordozóból behozatalra szorul. Az ország a világ legnagyobb olajimportőre, ezért különösen kitett a tengeri kereskedelmi útvonalaknak, amelyeken az olaj a Közel-Keletről és Afrikából eljut a kínai kikötőkbe.

A különféle lelőhelyek elszórva találhatók Kína területén. A legnagyobb bányászati-kohászati központ történelmileg Mandzsúria, vagyis Északkelet-Kína volt, és az itteni tartományokban ma is jelentős a nehézipar. A legnagyobb szénkészletekkel Shanxi tartomány rendelkezik, de gyakorlatilag minden tartományban találhatók szénbányák. Vasércet is sok helyen bányásznak, ezek közül Hainan, Gansu, Guizhou, Sichuan és Guangdong készletei a legnagyobbak. A fő olajlelőhelyek Északkelet-Kínában – főleg a Daqing olajmező területén –, illetve északnyugaton (Xinjiangban, Gansuban és

³ Ld. például: SZ.N.: *China Mineral Resources*. Ministry of Natural Resources, PRC 2018.

Qinghaiban) helyezkednek el. Jelentős szénhidrogénkészletek rejlenek a Kelet- és Dél-kínai-tenger feneké alatt, ezek kitermelése a területi viták miatt számos konfliktussal jár.

Az utóbbi évtizedekben nőtt meg az elektronikai eszközökben használt, a digitális és zöld átálláshoz nélkülözhetetlen ritkaföldfémek jelentősége. Kína ezekből is hatalmas készletekkel rendelkezik, a globális kitermelés 60%-át adja, de mivel a máshol kibányászott ritkaföldfémek nagy részét is itt dolgozzák fel, a feldolgozás 85%-át Kína uralja.⁴

A környezetet jelentősen terheli, hogy Kína a világ legnagyobb szénfogyasztója, 2023-ban áramfogyasztásának csaknem 60%-át adták a szénérőművek.⁵ Emiatt Kína egyben a világ legnagyobb széndioxid-kibocsátója. A kínai kormányzat 2030-ra ígéri, hogy a kibocsátás eljut a csúcra, és innentől csökkenni fog, egészen 2060-ig, amikorra az ország eléri a karbonsemlegességet.

TERÜLETI FELOSZTÁS

Külső- és Belső-Kína

Kína földrajzi viszonyainak és az ebből fakadó különbségeknek a megértéséhez segítséget nyújthat a Belső- és Külső-Kínára való felosztás. Ez nem hivatalos elválasztást vagy adminisztratív régiókat jelent, maguk a kínaiak ezt a felosztást nem is használják, ám a két – egymástól rendkívül eltérő karakterű – térség megkülönböztetése mindenképp indokolt.⁶

Külső-Kínához tartoznak a hatalmas területű, de csekély népességű nyugati és északi peremterületek: Tibet, Xinjiang, Belső-Mongólia, Qinghai, Ningxia és Gansu. Belső-Kína részei a sűrűn lakott középső, keleti és déli tartományok. Északkelet-Kína (Mandzsúria), vagyis a Pekingtől északkeletre fekvő terület történelmileg Külső-Kínához tartozott, de a 19–20. század fordulójára Belső-Kína szerves részévé vált a nagyarányú han betelepülés következtében.

A két országrész között óriásiak a különbségek. Külső-Kína domborzati viszonyai igen szélsőségesek, itt található – a nepáli határon – a világ legmagasabb hegycsúcsa, a Csomolungma (8848 m), a világ második legmélyebben fekvő szárazföldi területe, a Turfáni-mélyedés (tengerszint alatt 154 m), a világ legjelentősebb sivatagai közül néhány (Góbi, Takla-Makán), de vannak itt óriási mocsarak és sztyeppék is. Belső-Kínára ezzel ellentétben az alföldek, folyóvölgyek, szelídebb dombvidékek, alacsonyabb hegységek a jellemzők. A földrajzi viszonyoknak megfelelően Belső-Kínában öntözéses, intenzív földművelést folytatnak, míg Külső-Kínában inkább pásztorkodást és helyenként öntözés nélküli földművelést. Ennek megfelelően – míg Külső- és Belső-Kína területe nagyjából azonos, – Külső-Kína lakossága csak

⁴ EZRATI, Milton: *How Much Control Does China Have Over Rare Earth Element?* Forbes, 2023.12.11.

⁵ YIN, Ivy: *Coal still accounted for nearly 60% of China's electricity supply in 2023: CEC.* S&P Global, 2024.01.31.

⁶ SALÁT Gergely: *Kínai országismeret (Földrajz - Történelem - Nyelv).* Főiskolai jegyzet. Szerk. HIDASI Judit. Külkereskedelmi Főiskola Keleti Kommunikációs és Továbbképző Intézet, Budapest, 1999, 5-7. o.

mintegy 5%-a egész Kínának, tehát Belső-Kínában lakik 95%. Emiatt természetesen a két régió népsűrűsége is eltérő. A zord körülmények miatt Külső-Kínában nehéz a közlekedés, ezért a történelem folyamán nem jöhetett létre gazdasági integráció sem Belső-Kínával, sem Külső-Kínán belül. Az egyetlen nagyobb forgalmú út errefelé hosszú időn át a Selyemút volt, amelyen a kínai áruk eljutottak egészen Európáig. Tibetbe 2006-ig nem vezetett vasút. Belső-Kínában viszont északon a szárazföldi, délen a vízi utak sűrű hálózata már bő egy évezrede nagyfokú gazdasági integrációt tett lehetővé.

A különbségek a lakosság összetételében is megjelennek. Belső-Kínát jórészt a han nemzetiséghez tartozók lakják – őket nevezi a köznyelv „kínaiaknak” –, míg Külső-Kínát hagyományosan különféle nemzeti kisebbségek népesítették be, akik a kínaiakétól igen eltérő nyelvvel, kultúrával, vallással, szokásokkal rendelkeznek. Ennek megfelelően Belső-Kínában a történelem folyamán a mahájána buddhizmus, a taoizmus és a kínai népi vallások honosodtak meg – illetve a konfucianizmus adott általános értékrendet és életszemléletet –, míg Külső-Kínában a lámaista buddhizmus, az iszlám és egyes törzsi és sámánista vallások. Az elmúlt évtizedek nagyarányú han betelepülése miatt ma már Külső-Kína sok régiójában – és főleg nagyvárosában – többségben vannak a hanok, az eredetileg itt domináns népek kisebbségbe szorultak, annak ellenére, hogy létszámuk jellemzően nem csökkent. A több évezredes kínai történelem során Belső-Kína volt a tulajdonképpeni Kína, amely Külső-Kína egyes területeit időnként ugyan az adófizetőjévé tette, de szervesen nem kapcsolta őket a birodalomhoz. Külső-Kínát a mandzsu Qing-dinasztia hódította meg a 17–18. században.

A két országrész közötti különbséget a Kínai Népköztársaság közigazgatási felosztása is tükrözi: míg Belső-Kína tartományokra van felosztva, Külső-Kínában úgynevezett nemzetiségi autonóm területeket vagy – egyes tartományokon belül – nemzetiségi autonóm prefektúrákat, járásokat stb. hoztak létre. Ezek autonómiája természetesen csak névleges.

Az eltérő földrajzi, történelmi és kulturális körülményekből adódóan Belső- és Külső-Kína között hatalmas a fejlettségbeli eltérés. A tengerparthoz közelebb fekvő, hanok által lakott tartományok hagyományosan sokkal gazdagabbak, mint Külső-Kína kietlen vidékei, és bár a kormányzat évtizedek óta indít felzárkóztatási, fejlesztési programokat, Kína legszegényebb területeinek többsége még mindig Külső-Kínában található.

Észak és Dél

A Belső- és Külső-Kína felosztással ellentétben maguk a kínaiak is gyakran emlegetik az Észak- és Dél-Kína megkülönböztetést; egy kínai ember identitásának fontos része, hogy északi vagy déli származású. Ez a gyakorlatban Belső-Kína északi és déli részét jelenti, a külső-kínai régiókra nem vonatkozik. A kettő között a határ a nagyjából a Jangce és a Sárga-folyó között, velük párhuzamosan futó Huai-folyó vonala (kb. a 35. szélességi fok). A kínai történelem első évezredeiben a felosztás lényegében megegyezett a két nagy folyam vízgyűjtő területével, azóta azonban mindkét régió jelentősen kitágult, Dél-Kína a déli tengerpartig és a délnyugati területekig, Észak-Kína pedig a kínai–orosz határig.

Észak- és Dél-Kína természeti viszonyai sok szempontból eltérnek egymástól. Dél sokkal csapadékosabb és melegebb, mint Észak, de Délen a csapadék eloszlása és a folyók vízjárása jóval egyenletesebb, kiszámíthatóbb. Dél-Kínát összeviszva szabdalják a hajózható folyók és csatornák, míg északon inkább a szárazföldi közlekedés a jellemző. Északon gyakoribbak mind a szárazságok, mind az árvizek. Az északi szárazság enyhítésére a 2000-es években elindították a Dél–Észak Vízátviteli Programot, amelynek keretében egy keleti, egy középső és egy nyugati útvonalon csatornákon vizet szállítanak a Jangce vízgyűjtő területéről északra. A projekt befejezése akár fél évszázadig is eltarthat.⁷

Az eltérő klimatikus viszonyok miatt Dél-Kínában a fő mezőgazdasági termény a rizs, míg Észak-Kínában a búza, a köles és más szárazságtűrő gabonafélék. Ezért az észak-kínai konyhában számtalan térszafélével találkozhatunk, míg a déliben az alapvető szénhidrátforrás a rizs.

Délen és Északon is a hanok teszik ki a lakosság többségét, de közöttük is vannak különbségek. Az északiaknak a különböző északi nomád törzsekkel való keveredés miatt kissé más a testfelépítésük, átlagosan 5 cm-rel magasabbak a délieknél, és jellemzően erőteljesebbek, súlyosabbak náluk. A déliek alacsonyabbak, gyengébb testalkatúak, de a sztereotípiák szerint jobb érzékük van a kifinomult művészetekhez és az üzlethez. Észak-Kína nyelve viszonylag egységes, itt a többség az úgynevezett észak-kínai nyelvjárás valamely változatát beszéli – erre épül az ország hivatalos nyelvének számító mandarin kínai (*putonghua*) –, míg Dél-Kínában hat, egymás számára érthetetlen nyelvjárásban beszélnek az emberek, és ezeknek is vannak helyi dialektusai. Mindennek az az oka, hogy Észak nagy részét hatalmas, átjárható alföldek borítják, ahol a történelem folyamán egy-egy háború vagy természeti katasztrófa sokmillió népmozgással járt, így a lakosság időről időre összekeveredett; ezzel szemben Dél sokkal tagoltabb, az egyes régiókat hegyvidékek választják el egymástól, a közösségek elzártan éltek. Az észak-kínai városok hagyományosan szabályos négyzet vagy téglalap alakúak voltak, elrendezésük sakktablára emlékeztetett, észak-dél és kelet-nyugat tájolású városfalak vették körül őket, és utcáik is az egyes égtájaknak megfelelően húzódtak. Ez az elrendezés sok helyen – például Pekingben – ma is felismerhető. A déli városok sokkal jobban alkalmazkodtak a helyi domborzathoz és vizekhez, ezért jóval szabálytalanabbak, átláthatatlanabbak. Dél-Kína hagyományosan gazdagabb, fejlettebb, nyitottabb volt, a politikai és katonai központot viszont a történelem nagy részében az uralkodók Észak-Kínában tartották az északi nomád fenyegetés miatt. Ma már a gazdasági különbségek kevésbé jellemzőek, egyrészt az északi ipari központok modern kori kialakulása, másrészt Peking és környéke hatalmas fejlődésének köszönhetően.

KÍNA LAKÓI

Népesség, népsűrűség

Kína a föld második legnépesebb országa. A kínai népesség 2021-ben érte el a csúcstól 1,413 milliárd fövel,⁸ azóta évről évre csökken, és várhatóan a következő évtizedekben

⁷ Sz.N.: *China's South-North Water Diversion Project: Navigating progress and challenges*. Aquatechtrade, 2024. 02. 26.

⁸ Sz.N.: *Population growth in China from 2000 to 2023*. Statista.

is zsugorodni fog. Az ENSZ előrejelzése szerint 2050-re 1,31 milliárdra, 2100-ra pedig 800 millió alá esik a lakosság, de más szervezetek és szakértők is jelentős csökkenéssel számolnak.⁹ Amióta csak viszonylag megbízható népszámlálások léteznek, vagyis a 20. század közepe óta, Kína volt a világ legnépesebb országa, de 2023 áprilisában India megelőzte ebben. A fő problémát nem a lakosságszám csökkenése jelenti, hiszen az kifejezett célja volt az 1970-es évek végén bevezetett születésszabályozási politikának (ezt nevezik nyugaton leegyszerűsítve „egy gyerek” politikának), hanem a társadalom elöregedése.¹⁰ Jelenleg a kínai lakosság nagyjából 20%-a 60 év feletti, ez 2035-re 35%-ra nő, és az elöregedés ezután is folytatódik.¹¹ Az aktív korosztályok létszáma már a 2010-es évek óta csökken, és egyre kevesebb dolgozónak kell eltartania egyre több időset, miközben a termékenységi ráta a kormány intézkedései ellenére egyelőre nem nő.

Kína népessége nagyobb, mint a nyugati világ (Európa, Észak-Amerika és Ausztrália) népessége együttvéve. A népsűrűség 149 fő/km², ez még nem lenne túlságosan magas (összehasonlításként: Magyarországon 104 fő/km²), a fő probléma a népesség eloszlásának egyenetlensége. Az ország jelentős részét kitevő északnyugati sivatagokban és a magashegységi vidékeken mindössze pár millió ember él (például Tibet népsűrűsége 3 fő/km²), az ország lakosságának nagy része a tengerparti vidékeken, a nagy folyók völgyében és Dél-Kínában zsúfolódik össze. A terület 57%-án él a lakosság 6%-a, a maradék 43%-án él a népesség 94%-a. Ez a felosztás nagyjából a Külső- és Belső-Kína felosztásnak felel meg. Ez azt jelenti, hogy Belső-Kína a világ legsűrűbben lakott régiói közé tartozik.

Urbanizáció

Kína hagyományosan mezőgazdasági ország volt, de ez az elmúlt évtizedekben megváltozott. Még 1980-ban is a lakosság több mint 80%-a falun lakott, a „reform és nyitás” korszakban azonban óriási mértékű városiasodás zajlott, és 2023-ban már 66% élt városokban. A következő években az urbanizációs ráta tovább fog emelkedni, míg eléri a fejlett országok szintjét. Mindez a világtörténelem legnagyobb migrációs hullámaival járt: 1980 óta százmilliók hagyták el szülőfalujukat, és költöztek be a városokba. A kormányzat igyekszik megakadályozni, hogy a keleti metropoliszokba további tömegek áramoljanak, és próbálja a belső migrációt a belső területek kis és közepes méretű városai felé terelni. Ennek következtében az urbanizáció Kína minden tartományában zajlik, de a folyamat továbbra is egyenlőtlen. Jellemző, hogy az emberek Külső-Kínából Belső-Kínába, illetve Belső-Kínán belül a szegényebb területekről a fejlettebb régiókba költöznek, így bizonyos vidékek elnéptelenednek, mások meg túlnépesednek.

Kínai sajátosság, hogy a lakosokat a lakhelynyilvántartási rendszerben (*hukou*) születési hely szerint két kategóriába osztják: falusira és városira. A falusi *hukou*val rendelkezők vállalhatnak ugyan munkát a városokban, de ott nem részesülhetnek

⁹ SILVER, Laura – HUANG, Christine: *Key facts about China's declining population*. Pew Research Center, 2022. 12. 05.

¹⁰ SALÁT Gergely: Kis császárok kora? Demográfiai folyamatok Kínában. *Kommentár*, 2012/1. szám, 75-85. o.

¹¹ SZ.N.: *China to be a severely aging society by 2035; quick aging, large population pose challenges: health authority*. Global Times, 2022. 09. 20.

közszolgáltatásokban és szociális juttatásokban, gyerekek nem járhat iskolába, így lényegében másodrendű állampolgárnak számítanak. Ezen 300-400 milliós tömeg problémájának kezelése a következő évek fontos feladata lesz.¹²

Az utóbbi időszak városiasodásának eredményeként hatalmas városi központok alakultak ki. Ezek lakossági adatai megtevesztőek lehetnek, mert kínai szokás szerint a fontosabb városokhoz közigazgatásilag hozzácsatolják a környező mezőgazdasági területeket. Például a statisztikákban gyakran Chongqing szerepel a legnagyobb kínai városként a maga 31 millió lakójával, valójában azonban magában a városban csak 9,6 millió ember él, és ezzel csupán a kilencedik a tényleges városlakókat számba vevő listán. A 2020-as népszámlálás szerint Kína 5 milliónál népesebb városai az 1. táblázatban találhatók:

	Város	Tartomány	Népesség (fő)
1.	Shanghai	—	21.909.814
2.	Beijing	—	18.960.744
3.	Shenzhen	Guangdong	17.444.609
4.	Guangzhou	Guangdong	16.096.724
5.	Chengdu	Sichuan	13.568.357
6.	Tianjin	—	11.052.404
7.	Wuhan	Hubei	10.494.879
8.	Dongguan	Guangdong	9.644.871
9.	Chongqing	—	9.580.819
10.	Xi'an	Shaanxi	9.392.938
11.	Hangzhou	Zhejiang	9.236.032
12.	Foshan	Guangdong	9.042.509
13.	Nanjing	Jiangsu	7.519.814
14.	Shenyang	Liaoning	7.026.358
15.	Zhengzhou	Henan	6.461.013
16.	Qingdao	Shandong	6.165.279
17.	Suzhou	Jiangsu	5.892.892
18.	Jinan	Shandong	5.648.162
19.	Changsha	Hunan	5.630.256
20.	Kunming	Yunnan	5.273.144
21.	Harbin	Heilongjiang	5.242.897
22.	Shijiazhuang	Hebei	5.090.440
23.	Hefei	Anhui	5.055.978

1. táblázat: Kína 5 milliónál több tényleges városi lakossal rendelkező városai a 2020-as népszámlálás alapján¹³

Az utóbbi évtized fejleménye, hogy egyes sűrűn lakott régiókban a városok „összenőnek”, és hatalmas városklaszterek alakulnak ki. Ezt a folyamatot az állam is támogatja. Ezek közül a legjelentősebbek a Gyöngy-folyó deltája (Guangdong–Hongkong–Makaó), a Jangce deltája (Shanghai és szomszédai), a Peking–Tianjin–Hebei, a Chengdu–Chongqing

¹² STOREY, Henry: *Is China finally getting serious about hukou reform?* The Interpreter, 2023. 09. 07.

¹³ SZ.N.: *China: Provinces and Major Cities. City Population*

és a Jangce középső folyásának klasztere. Közülük az elsőnek nem kevesebb, mint 86 millió lakója van, de a többi is sok tízmilliós szupervárossá alakult vagy alakul hamarosan. Ezek a kínai gazdaság legfontosabb központjai.

Nemzetiségek és tengerentúli kínaiak

Kínában 56 nemzetiség él. Ezek közül a legnagyobb a han népcsoport, vagyis a tulajdonképpeni kínaiak; ők adják a népesség 91%-át, míg a maradék 9%-ot teszi ki a többi 55 etnikum, a nemzeti kisebbségek.¹⁴ A Kínai Népköztársaság hivatalosan nem a han kínaiak állama, hanem 56 nemzetiség közös vállalkozása, ők együtt alkotják a „kínai nemzetet” (*zhonghua minzu*). (A tíz legjelentősebb kisebbséget a 2. táblázatban soroljuk fel.)

Kisebbség	Lélekszám (millió fő)	Lakóhely	Nyelv(család)
Zhuang	19,57	Dél- és Délnyugat-Kína	taj
Ujgur	11,77	Xinjiang	török
Hui	11,38	Ningxia, Kína nagy részén szétszórva	kínai
Miao	11,0	Délnyugat-Kína	miao-jao
Mandzsú	10,42	Északkelet-Kína (Mandzsúria)	mandzsú-tunguz
Yi	9,83	Délnyugat-Kína	tibeto-burmai
Tujia	9,59	Hunan, Hubei és Guizhou	tibeto-burmai
Tibeti	7,06	Tibet és a környező tartományok	tibeto-burmai
Mongol	6,29	Belső-Mongólia, Mandzsúria	mongol
Bouyei	3,57	Guizhou	taj

2. táblázat: Kína tíz legnagyobb nemzeti kisebbsége 2022-ben¹⁵
(saját szerkesztés)

A nemzetiségek nagy része néhány tíz-, illetve százezer főt számlál. A hanok főleg Belső-Kínában, a gazdag, zsúfolt keleti és déli területeken élnek, bár a betelepítéseknek köszönhetően manapság már csaknem mindenhol túlsúlyban vannak. A kisebbségek a szegényebb, ritkán lakott hegyekben, fennsíkokon, pusztákon, erdőségekben, oázisokban laknak az ország peremvidékén, Külső-Kínában. Közülük is azonban sokan átköltöztek a gazdag keleti tartományokba, így a nagyvárosokban számottevő kisebbségi közösségek élnek. A nemzetiségek között óriási különbségek vannak: többen közülük komoly államisági hagyománnyal, írott nyelvvel, tételes vallással és nemzeti öntudattal rendelkeznek, de akadnak köztük eredetileg írástudatlan törzsi népek is, akikhez a hanok által jutottak el a civilizációs vívmányok. Miként a múltban, úgy a jövőben is a nemzeti kisebbségek és a kínaiak nem mindig felhőtlen kapcsolata komoly problémák forrása lehet, különösen a lámaista buddhista vallású tibetiek és a muzulmán vallású, török nyelvet beszélő, nem mongoloid ujgurok esetében. A kínai kisebbségpolitikának nem célja a nemzeti kisebbségek teljes asszimilációja, inkább arra törekednek, hogy a nemzetiségek – saját nyelvüket, kultúrájukat valamelyest megőrizve, – a kínai nemzet szerves részének tartsák magukat.

¹⁴ SALÁT Gergely: Kína demográfiai helyzete a 2020-as népszámlálás tükrében. *KKI Elemzések*, KE-202 (38), 2021.

¹⁵ Sz.N.: *China Statistical Yearbook 2023*. China Statistics Press, Beijing, 2023.

A „problémás” – szeparatista tendenciákkal rendelkező – kisebbségekkel szemben azonban rendkívül szigorúan fellépnek.

Itt érdemes kitérni a tengerentúli kínaiakra is. A becslések szerint a világon mintegy 50 millió kínai él Kínán kívül.¹⁶ Nagy részük Délkelet-Ázsiában telepedett le (Thaiföld, Malajzia, Indonézia, Vietnám, Szingapúr, Fülöp-szigetek stb.), ahol a gazdaság nagy részét a kezükben tartják. Sokuk ősei már évszázadok óta itt élnek, és jelentős mértékben asszimilálódtak. Sok kínai él Kanadában, az Amerikai Egyesült Államokban, Latin-Amerikában és Európában, illetve az utóbbi két évtizedben Afrikában is. A Magyarországon élő kínaiak számát 20 ezer körülre teszik, nekik sajátosságuk, hogy megtartják eredeti állampolgárságukat.

KÖZIGAZGATÁSI FELOSZTÁS, RÉGIÓK ÉS VÁROSOK

Tartományi jogú egységek

A kínai közigazgatási rendszer az egyik leghonyolultabb a világon. Alapvetően hatszintű, a központi kormányzat alatt a tartományi jogú egységek találhatók, amelyek az alábbiak:

- tartományok (23, Tajvannal együtt),
- központi fennhatóságú városok (4: Peking, Tianjin, Shanghai, Chongqing),
- nemzetiségi autonóm területek (5: Kuanghszi-Csuang AT, Belső-Mongólia AT, Tibet AT, Hszincsiang-Ujgur AT, Ninghszia-Huj AT),
- különleges közigazgatású területek (2: Hongkong, Makaó).

A központi fennhatóságú városok azok a metropoliszok, amelyeket kivettek az őket körbeölelő tartományok adminisztrációja alól, és közvetlenül a központi kormányzat alá rendelték őket. A nemzetiségi autonóm területek azok a tartományi jogú egységek, amelyekben eredetileg nemzeti kisebbségek alkották a többséget; ma már ez a hanok tudatos betelepítése miatt nem mindegyikre igaz. A különleges közigazgatású területek kategóriáját akkor hozták létre, amikor az 1980-as években megegyeztek a britekkel és a portugálokkal Hongkong és Makaó visszatéréséről. A két egykori gyarmat nem tagozódott be a tartományi rendszerbe, hanem széleskörű autonómiával rendelkező különleges közigazgatású terület lett.

A nemzetiségi autonóm területek és a tartományok területe átlagosan 300 ezer km², ami körülbelül három magyarországnyi, illetve egy lengyelországnyi vagy olaszországnyi területnek felel meg. Természetesen a tartományi jogú egységek nem egyforma méretűek, Xinjiang például egymaga nagyobb, mint Kína tizenhárom legkisebb tartománya együtt. Az egységek lakóinak száma is változatos: átlagosan mintegy 41 millióan élnek egyben, de a tengerparti, illetve alföldi tartományok ennél sokkal népesebbek, míg Külső-Kína nagy kiterjedésű, főleg nemzetiségek által lakott területein jóval kevesebben élnek.

A tartományi jogú egységek alatt még négy szint létezik: prefektúrák (prefektúra jogú városok), járások, kisvárosok és az alapszint (falvak). A városokon belüli kerületek és negyedek, illetve a különféle nemzetiségi egységek is ebbe a hierarchiába illeszkednek

¹⁶ WU, Jeanne: The Global Chinese Diaspora Today. Overview and Mission Trends. *ChinaSource Quarterly*, Spring, 2024.

bele. Érdekesség, hogy az alkotmány csak három helyi szintet nevesít, de a valóságban a központi kormányzat alatt öt szint működik, igaz, a legalsóbb szintnek nincs saját kormányzata. Kína tartományi jogú egységeit (Tajvan nélkül) főbb mutatóikkal a 3. táblázat tartalmazza.

Egység	Székhely	Népesség (fő)	Terület (km ²)	GDP/fő (helyezés)
Guangdong	Guangzhou (Kanton)	126.570.000	179.700	15.182 (9.)
Shandong	Jinan	101.630.000	157.100	12.881 (13.)
Henan	Zhengzhou	98.720.000	167.000	8.525 (27.)
Jiangsu	Nanjing	85.150.000	102.600	21.356 (5.)
Sichuan	Chengdu	83.740.000	486.100	10.194 (22.)
Hebei	Shijiazhuang	74.200.000	188.800	8.420 (28.)
Hunan	Changsha	66.040.000	211.800	10.776 (16.)
Zhejiang	Hangzhou	65.770.000	101.800	17.745 (7.)
Anhui	Hefei	61.270.000	139.400	10.903 (15.)
Hubei	Wuhan	58.440.000	185.900	13.558 (11.)
Guangxi Zhuang N. A. T.	Nanning	50.470.000	237.600	7.664 (31.)
Yunnan	Kunming	46.930.000	394.100	9.097 (25.)
Jiangxi	Nanchang	45.280.000	166.900	10.106 (23.)
Liaoning	Shenyang	41.970.000	148.400	10.233 (21.)
Fujian	Fuzhou	41.880.000	123.900	18.429 (6.)
Shaanxi	Xi'an	39.560.000	205.800	12.126 (14.)
Guizhou	Guiyang	38.560.000	176.200	7.688 (30.)
Shanxi	Taiyuan	34.810.000	156.700	10.499 (17.)
Chongqing K. F. V.	Chongqing	32.130.000	82.400	13.359 (12.)
Heilongjiang	Harbin	30.990.000	454.800	7.317 (32.)
Xinjiang Ujgur N. A. T.	Urumqi	25.870.000	1.664.900	10.469 (18.)
Gansu	Lanzhou	24.920.000	425.800	6.793 (33.)
Shanghai K. F. V.	Shanghai	24.750.000	63.405	27.001 (4.)
Belső-Mongólia N. A. T.	Hohhot	24.010.000	1.183.000	14.571 (10.)
Jilin	Changchun	23.480.000	187.400	7.762 (29.)
Peking (Beijing) K. F. V.	Peking	21.840.000	16.411	28.421 (3.)
Tianjin K. F. V.	Tianjin	13.630.000	11.917	17.420 (8.)
Hainan	Haikou	10.270.000	35.354	10.353 (19.)
Hongkong K. K. T.	Hongkong	7.472.600	11.057	50.544 (2.)
Ningxia Hui N. A. T.	Yinchuan	7.280.000	66.400	10.353 (20.)
Qinghai	Xining	5.950.000	722.300	9.069 (26.)
Tibet N. A. T.	Lhasa	3.640.000	1.228.400	9.315 (24.)
Makaó K. K. T.	Macao	677.300	305	69.108 (1.)

3. táblázat: Kína tartományi jogú egységei, azok székhelye, lakossága, területe, egy főre jutó nominális GDP-je és annak alapján a tartományi rangsorban elfoglalt helye 2023-ban
(Az egységek a lakosságszám szerint vannak sorba rendezve. N.A.T.=Nemzetiségi Autonóm Terület; K.F.V.=Központi Fennhatóságú Város; K.K.T.=Különleges Közigazgatású Terület)¹⁷
(saját szerkesztés)

¹⁷ A területi adatok forrása a kínai kormány honlapja: SZ.N.: The State Council – The People of China. A népességi adatok és a szárazföldi Kínára vonatkozó GDP-adatok forrása: SZ.N.: *National Data*. National Bureau of Statistics of China.; Hongkong és Makao GDP-adatainak forrása: SZ.N.: *FocusEconomics*.

Régiók

A statisztikákban, gazdasági tervekben, földrajzi ismertetésekben Kínát hat különböző régióra szokták osztani, ezeknek egy időben a hadsereg megszervezésében is szerepük volt. A régiók nem közigazgatási egységek, nincs külön adminisztrációjuk. Egy-egy régióban nagyon eltérő adottságokkal és fejlettségi mutatókkal rendelkező tartományok találhatók.¹⁸

Az *észak-kínai* régió Peking és Tianjin városokat, Hebei és Shanxi tartományt, valamint Belső-Mongólia Autonóm Területet foglalja magában. Peking a Kínai Népköztársaság fővárosa, az ország politikai központja. Itt található a központi állami és pártszervek (Országos Népi Gyűlés, Államtanács, Központi Bizottság stb.) székhelyei, de emellett a város fontos ipari, kereskedelmi, turisztikai és kulturális központ is. Kína világhírű műemlékei közül sok Pekingben, illetve a környékén található. Annak ellenére, hogy nem az ország középpontjában, hanem Belső-Kína északi peremén található, két rövid megszakítással már több mint hétszáz éve az ország fővárosa. Tianjin Peking kikötővárosának tekinthető, de emellett ez is gazdag ipari és kereskedelmi központ. A 20. század első felében Shanghai mellett Kína legnemzetközibb városa volt. Pekinget, Tianjint és az őket körbeelő Hebei tartomány nagyvárosait jelenleg szervezik Kína egyik nagy városi klaszterébe. Hebei hagyományosan mezőgazdasági vidék, ez látja el a fővárost élelemmel, ugyanakkor acélgyártása is jelentős, ami nagyban hozzájárul a régióban a levegőszennyezéshez. A kínai átlagnál fejletlenebb Shanxi tartományban bányásszák a legtöbb szén, az ország szénkészleteinek harmada itt található. Belső-Mongóliában a hagyományosan jellemző külterjes gazdálkodás és állattenyésztés (ló, birka, marha, tevé stb.) mellett szintén jelentős a nehézipar. Négymillió mongol lakik itt, akik a terület lakosságának hatodát teszik ki. A száraz, kontinentális éghajlatnak megfelelően az észak-kínai régió legfontosabb mezőgazdasági terménye a búza, emellett jelentős még a kukorica-, köles-, zab- és kaoliang- (cirok-) termesztés. Észak-Kína hagyományosan a hanok és az északi nomádok ütköző- és keveredési zónája volt, ezért is helyezték ide a politikai központot, hiszen itt a hódító nomádok közel lehettek bázisterületükhöz, illetve a kormányzat könnyebben szemmel tarthatta a mindig problémás északi határt.

Északkelet-Kínát Liaoning, Jilin és Heilongjiang tartományok alkotják. Hagyományosan ezt a területet nevezték Mandzsúriának, mivel ez volt a Kínát két és fél évszázadon át uraló mandzsu nép őshazája. Kínaiaknak eredetileg tilos volt itt letelepedni, de a 19. század második felében nagyarányú bevándorlás kezdődött, és mára az őslakos mandzsuk gyakorlatilag beolvadtak a hanok közé, nyelvüket nem használják, bár identitásukat őrzik, és a statisztikákban megjelennek Kína egyik legnagyobb nemzetiségeként. A kései han betelepülésnek köszönhetően Kína más tájaival ellentétben északkeleten sok erdőség megmaradt. A rendkívül hideg teleiről ismert régió mezőgazdaságában a mérsékelt övi gabonafélék – búza, kukorica, kaoliang – a jellemzők, emellett sok szójababot, napraforgót, cukorrépát és almát termesztenek. Északkelet-Kínában a domináns szektor a nehézipar, illetve az erre épülő gép- és autógyártás, ami az itt található jelentős ásványkincsekészletekre épül. A 20. század első felében a nyersanyag- és területi hiányban szenvedő Japán a befolyási övezetükbe vont, majd elfoglalt Mandzsúriában építették ki bányászati és

¹⁸ SALÁT (1999): i. m. 7-9. o.

nehézipari bázisukat, és a Kínai Népköztársaság megörökölte ezt. A Liaoning tartomány székhelyétől, Shenyangtól nem messze fekvő Anshan, Kína egyik legnagyobb kohászati központja, egy időben itt állították elő a Kínában termelt acél egynegyedét. Heilongjiangban található Kína legnagyobb olajmezeje, Daqing. Az utóbbi évtizedekben a régió súlyos válságba került, és ma is Kína „rozsdáövezeteként” emlegetik az állami tulajdonban lévő kohászati üzemek nehézségei és az ezzel járó leépítések miatt. A központi kormányzat a 2000-es évek elején hirdette meg az Északkeleti Újjáélesztési Tervet, amely a helyi iparágak modernizációját és a térség felvirágoztatását célozza, és jelenleg is érvényben van. A régió politikailag különösen érzékeny térségben fekszik, a 19–20. században itt ütköztek össze a japán és az orosz érdekek, itt zajlott az 1969-es kínai–szovjet határháború, jelenleg Észak-Korea közelsége és az innen érkező nagyszámú menekült jelent fenyegetést.

Kelet-Kína Shanghai városát, valamint Shandong, Jiangsu, Zhejiang, Anhui, Jiangxi és Fujian tartományokat foglalja magában. Ez hagyományosan Kína leggazdagabb régiója, leszámítva a viszonylag elmaradott, tengerparttal nem rendelkező Anhuít és Jiangxit. Nagyjából ezer éve ide került Kína gazdasági központja, Kelet-Kínában voltak találhatóak a rizs- és teatermesztés, valamint a selyemgyártás és -kereskedelem legfontosabb központjai. A 19. századtól elsősorban a kelet-kínai tengerparti nagyvárosokat nyitották meg a külföldiek előtt, ennek következtében máig ide koncentrálódik a modern feldolgozóipar nagy része. A régió legészakibb tartománya Shandong, a kínai gondolkodásban meghatározó szerepet játszó Konfuciusz szülőhelye; itt a búza-, szójabab-, kaoliang-, földimogyoró- és gyapottermesztés jelentős, de a tartomány ipara, amelyet még a németek és a japánok építettek ki, szintén kiemelkedő. Shanghai Kína legjelentősebb ipari, kereskedelmi és pénzügyi központja, a tényleges városi lakosságot tekintve Kína legnépesebb, a Föld harmadik legnépesebb városa (Tokió és Delhi után). A 19. század közepéig jelentéktelen halásztelepülés volt, de miután az első ópiumháborút lezáró 1842-es nankingi szerződés alapján megnyitották a külföldi hatalmak előtt, gyors fejlődésnek indult, és néhány évtizeden belül a világ egyik legpezsgőbb kikötővárosává vált. Ezt a szerepét máig megőrizte, jelenleg itt található a világ legnagyobb forgalmú kikötője. Az egyik kínai tőzsde is itt működik. Shanghai ultramodern nemzetközi világváros, Peking után itt a legnagyobb az egy főre jutó GDP a tartományi jogú egységek közül (Hongkongot és Makaót leszámítva). A Shanghaijal szomszédos Jiangsu Kína leggazdagabb tartománya (GDP/fő alapján), a másik szomszéd, Zhejiang a harmadik, míg a szintén Kelet-Kínához sorolt Fujian a negyedik. Shanghai és a környező nagyvárosok alkotják a Jangce-delta városklasztert, Kína egyik legsűrűbben lakott területét. Zhejiang és Fujian hagyományosan a kínai kivándorlás legfontosabb forrásai (Guangdong mellett), a magyarországi kínaiak jelentős része is e két tartományból származik. Fujian szemben fekszik Tajvannal, és a tajvaniak nagy része innen származik, így Fujiant igen szoros szálak fűzik a szigethez. Az egész régióra jellemzők a csúcstechnológiás iparágak, a könnyűipar, illetve a kereskedelem kiemelkedő szerepe. Számos kínai világcég központja található itt (pl. Alibaba). A mezőgazdaságban Shandong kivételével a régióra jellemző termés a rizs és a tea.

A *Közép-Dél-Kínának* nevezett régióban (Henan, Hubei, Hunan, Guangdong, Guangxi, Hainan) igen különböző tartományok találhatóak. Guangdong Kína legnépesebb és ötödik leggazdagabb tartománya, székvárosa, Guangzhou (Kanton) egy ideig a

kínai–nyugati kereskedelem kizárólagos központja volt. Guangdong határos Hongkonggal és Makaóval, és a tengerentúli tőkebefektetések egyik legfontosabb célpontja. Mezőgazdasága fejlett, rizst, édesburgonyát, cukornádat és trópusi gyümölcsöket termesztnek itt, és selymet is előállítanak. A legfontosabb szektorok azonban a könnyűipar és a csúcstechnológias iparágak; Guangdongot szokás a „világ műhelyének” nevezni. A Gyöngy-folyó deltájának városklasztere (amely magába foglalja többek között Guangzhout, Hongkongot, Shenzhent, Makaót stb.) a világ egyik legsűrűbben lakott területe. Guangdongban hoztak létre az 1980-as évek elején a négyből három „különleges gazdasági övezetet” (Shenzhen, Shantou és Zhuhai), ahova viszonylag szabadon fektethettek be a külföldi cégek. Shenzhen mára a világ egyik csúcstechnológiai központja lett, olyan cégek származnak innen, mint a Huawei, a Tencent vagy a BYD. Henan sokáig Kína legnépesebb tartománya volt, mára a belső vándorlás miatt a harmadik helyre szorult. Itt sokáig a mezőgazdaság volt az uralkodó, ma a könnyű- és élelmiszeripar, illetve a nehézipar is jelentős. A tengerparttal nem rendelkező tartományok közül ennek a legnagyobb a gazdasága. Hubeiben főleg rizst és szóját termesztnek, és Wuhan, a tartomány székvárosa ma ipari központ. Hunan, Mao Ce-tung szülőföldje, közepesen fejlett mezőgazdasági jellegű tartomány. Guangxi hegyes-völgyes, nehezen megközelíthető, viszonylag elmaradott terület, számos nemzeti kisebbség lakja – lakosságának harmada zhuang nemzetiségű –, ipara nem jelentős. Hainan nagyméretű trópusi sziget, az 1980-as években vált önálló tartománnyá és különleges gazdasági övezetté. Jelentős a turizmusa, és innen irányítják a kínaiak műveleteit a Dél-kínai-tengeren.

Délnyugat-Kína (Chongqing, Sichuan, Guizhou, Yunnan, Tibet) viszonylag elmaradott régió, Sichuan (és az általa körülölelt Chongqing) kivételével csak az utóbbi évszázadokban vált Kína részévé. A „Kína rizsestáljának” nevezett, csípős ételeiről és óriáspandáiról híres Szecsuán (Sichuan) sokáig el volt vágva Kína többi részétől, több alkalommal jöttek itt létre szakadár kiskirályságok. Hagyományosan mezőgazdasági terület volt, de az utóbbi évtizedekben ipara is kiépült, köszönhetően a keleti és nyugati területek közötti különbségeket mérsékelni hivatott állami programoknak. Szecsuán nyugati fele földrajzilag és történelmileg Tibethez tartozott, a tartományhoz politikai okokból csatolták. Chongqing 1997-ig Szecsuánhoz tartozott (addig Szecsuán volt a legnépesebb tartomány), ekkor kapott központi fennhatóságú városi rangot, és villámgyors fejlődésnek indult. (A környező hatalmas mezőgazdasági területeket is Chongqinghez csatolták, így papíron Chongqing lett Kína legnagyobb városa.) A hegyes-völgyes Guizhou Kína egyik legszegényebb területe, jelentős részét nemzetiségek lakják, ipara viszonylag elmaradott. A szintén hegyes Yunnan valamivel fejlettebb, mint Guizhou, ásványkincsekben gazdag, és jelentős mennyiségű rizst és búzát termelnek itt. Yunnanban Kína 56 nemzetiségéből 22 megtalálható, és ma ez a tartomány szolgál kapuként a kontinentális Délkelet-Ázsia felé. A magas hegységek közé zárt Tibetben sokáig szinte semmiféle ipari termelés nem folyt, a földeken pedig az árpa különböző változatait termesztették, illetve jakokat tartottak. A történelem folyamán Tibet sokáig önálló állam volt – egy időben uralma nagyobb területre kiterjedt, mint a kínai császárságé –, először a 13–14. században lett a Kínát is meghódító mongol birodalom része, majd a 18. századtól hódította meg a mandzsu dinasztia. Vasút csak 2006 óta köti össze Kína többi részével. A jelenlegi Tibeti Nemzetiségi Autonóm Terület a történelmi Tibetnek csak a felét fedi le, a többi részét a szomszédos tartományokhoz csatolták. A 3,6 millió lakos nagy része tibeti nemzetiségű, de a városokban magas a betelepülő han kínaiak aránya. A terület

stratégiai szempontból nagyon fontos, innen erednek Ázsia legnagyobb folyói, és itt húzódnak a kínai–indiai határ vitatott részei, ahol erőszakos konfliktusokra is gyakran sor kerül.

Északnyugat-Kína Shaanxi, Gansu, Qinghai, Ningxia és Xinjiang területét fedi le. Viszonylag elmaradott régió, a Shaanxin kívüli területei Külső-Kínához tartoznak. A kínai löszfennsíkron fekvő Shaanxi a kínai civilizáció bölcsője, valaha a kínai világ szíve volt, de aztán a perifériára szorult, elmaradott mezőgazdasági tartománnyá vált. A shaanxi löszföldeken főleg búzát, kölest, árpát termelnek, az ipar az elmúlt évtizedekben a nyugati területek felzárkóztatását célzó állami programoknak köszönhetően indult fejlődésnek. Gansu, Qinghai, Ningxia és Xinjiang elmaradott, jelentős részben nemzetiségek által lakott területek, külterjes gazdálkodással, bár az utóbbi időben ipari központokat is létrehoztak itt. Xinjiang nagy része sivatagos, itt főleg oázisgazdálkodás folyik, a többi területen búzát, árpát, kölest, kaoliangot stb. termelnek, illetve állatokat tenyésztnek. Gansu stratégiai jelentőségét az adta a történelem folyamán, hogy itt halad keresztül a Gansui-folyosó, amely Belső-Kínát összeköti Belső-Ázsiával, ezen ment át az ősi Selyemút. Qinghai történelmileg és földrajzilag Tibet része, politikai okokból tették önálló tartománnyá. Xinjiang lakosságának jelentős része az ujjur nemzetiséghez tartozik, akiknek a kínaitól markánsan eltérő identitása sok politikai problémát okoz. A 2020-as népszámlálás szerint Xinjiang lakosságának 45%-a ujjur, 42%-a han kínai, ez utóbbiak jórészt a népköztársasági időszakban telepedtek ide. Xinjiang jelenti a kaput Közép-Ázsia felé, így az „Övezet és Út” Kezdeményezésben (Belt and Road Initiative, a továbbiakban: BRI) fontos szerepet játszik.

Hongkong, Makaó és Tajvan

Különleges státusuk miatt érdemes kitérni három dél-kínai területre. Az ezek nélküli Kínát nevezik szárazföldi Kínának (*Mainland China*), ezekkel együtt pedig Nagy Kínának (*Greater China*).

Hongkong

A Gyöngy-folyó deltájában fekvő Hongkong területén jelentéktelen halászfalvak feküdtek egészen addig, amíg az 1842-es nankingi és az 1860-as pekingi szerződéssel a britek ellenőrzése alá nem került a Hongkong-sziget, illetve az ezzel szemben fekvő Kowloon-félsziget. 1898-ban Nagy-Britannia 99 évre bérbe vette a Kowloon melletti Új Területeket is, amelyek így szintén a brit koronagyarmat részei lettek. Hongkong a II. világháború után kezdett gyorsan fejlődni, amikor vetélytársa, Shanghai a kommunista uralom alatt hanyatlásnak indult. Mára Hongkong a világ egyik legjelentősebb kereskedelmi és pénzügyi központjává vált, nem utolsósorban azért, mert a bezárkózó népköztársaság rajta keresztül bonyolította külkereskedelmének nagy részét. A népköztársasági kormány ugyan nem ismerte el a kínai császárság által kötött „egyenlőtlen szerződéseket”, tehát Hongkongot Kína elidegeníthetetlen részének tekintette, de hajlandó volt fenntartani a *status quo*-t a gyarmatot illetően. 1984-ben Kína és Nagy-Britannia közös nyilatkozatot adott ki, amelyben bejelentették, hogy az 1898-as szerződés lejártával 1997. július 1-jén a Hongkonghoz tartozó összes terület – tehát nem csak a bérbe vett Új Területek, hanem a korábban megszerzett szigetek és Kowloon is – visszatérnek Kínához. Ugyanakkor a Kínai Népköztársaság

ígéretet tett arra, hogy az „egy ország – két rendszer” elve alapján a visszatérést követő ötven éven át érintetlenül hagyja az 1997-ben létrejövő Hongkong Különleges Közigazgatású Terület gazdasági és társadalmi berendezkedését. Az 1990-es évek közepén Hongkong GDP-je egynegyede volt az egész Kínai Népköztársaságénak, mára azonban súlya jelentősen csökkent, bár – Makaó mellett – még mindig Kína leggazdagabb tartományi jogú egysége. A 7,4 milliós lakosságú város ma is őrzi saját intézményeit és Kínán belüli különállását, de az elmúlt években Peking drasztikus lépéseket tett az autonómiai és demokratikus törekvések elfojtására.

Makaó

A Hongkonghoz közeli Makaó (Aomen) évszázadokig portugál gyarmat volt, majd 1999-ben tért vissza az anyaországhoz. A 677 ezres lakosságú város a világ egyik legmagasabb egy főre jutó GDP-jével rendelkezik. Gazdasága egyetlen szektoron alapul: a kaszinókon. Míg ugyanis a szárazföldi Kínában a szerencsejátékok illegálisak, addig Makaó Különleges Közigazgatású Területen működhetnek kaszinók, és rengeteg jómódú kínai átjár ide játszani. A makaói kaszinók forgalma a hétszerese Las Vegasénak.

Tajvan

A kelet-ázsiai térség egyik legproblémásabb kérdése Tajvan. A jelenleg 23,6 milliós lakosságú, dunántúlnyi méretű szigetet a legkeskenyebb pontján 130 km széles Tajvani-szoros választja el a kínai Fujian tartománytól, de néhány olyan szigetcsoport is a tajvani kormány ellenőrzése alatt áll, amely csak pár kilométernyire van a szárazföldtől. Tajvant, amelynek kétharmadát erdős hegyek borítják, eredetileg austronéz nyelveket beszélő őslakosok lakták, a 17. század első felében kezdődött a han kínai betelepülés, majd 1683–1895 között a sziget a Kínai Birodalom része lett. 1895-től 1945-ig japán gyarmat volt, majd a Kínai Köztársasághoz került. 1949-ben a kommunisták és Kínai Köztársaságot kormányzó Kuomintang (Nemzeti Párt) polgárháborújának végén a vesztes köztársasági hadsereg és kormányzat Tajvan szigetére menekült, és ott rendezkedett be. Mivel a tajvaniak hivatalos álláspontja szerint a Tajvanra menekült kormány az 1912-ben kikiáltott köztársaság legitim képviselője, Tajvan saját magát hivatalosan Kínai Köztársaságnak nevezi. A kommunista Kína Tajvant saját tartományaként tartja számon, de ténylegesen nem gyakorol felette ellenőrzést. A Kínai Népköztársaság egyik célja az, hogy megszerezze az uralmat Tajvan felett. Miközben a két kormány viszonya meglehetősen ellenséges, a két fél közötti gazdasági kapcsolatok intenzívek, a Tajvani-szoros két partját erős gazdasági és személyes szálak fűzik egymáshoz. A rendkívül gazdag – és a mikrochipgyártás miatt globális jelentőségű – sziget lakóinak 95%-a han kínai, 2,3% őslakos, a fennmaradó részt pedig egyéb bevándorlók adják. Nem hivatalos fővárosa a 2,5 milliós Taipei, legnagyobb városa pedig az ezt gyűrűként körülölelő, 4 milliós New Taipei City.

Felhasznált irodalom:

EZRATI, Milton: *How Much Control Does China Have Over Rare Earth Element?*

Forbes, 2023. 12. 11. Elérhető:

<https://www.forbes.com/sites/miltonezrati/2023/12/11/how-much-control-does-china-have-over-rare-earth-elements/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

FOCUS ECONOMICS. Elérhető <https://www.focus-economics.com/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.).

SALÁT Gergely: Kína demográfiai helyzete a 2020-as népszámlálás tükrében. *KKI Elemzések*, KE-202 (38), 2021., ISSN 2416-0148. Elérhető: <https://hiia.hu/kina-demografiai-helyzete-a-2020-as-nepszamlalas-tukreben/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

SALÁT Gergely: *Kínai országismeret (Földrajz – Történelem – Nyelv)*. Főiskolai jegyzet. Szerk. Hidasi Judit. Külkereskedelmi Főiskola Keleti Kommunikációs és Továbbképző Intézet, Budapest, 1999, ISSN 1219-8676

SALÁT Gergely: Kis császárok kora? Demográfiai folyamatok Kínában. *Kommentár* 2012/1. szám, 75-85. o. ISSN 1787-6974

SILVER, Laura – HUANG, Christine: *Key facts about China's declining population*. Pew Research Center, 2022.12.05. Elérhető: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/12/05/key-facts-about-chinas-declining-population/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

STOREY, Henry: *Is China finally getting serious about hukou reform?* The Interpreter, 2023.09.07. Elérhető: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/china-finally-getting-serious-about-hukou-reform> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

SZ.N.: *China Mineral Resources*. Ministry of Natural Resources, PRC 2018. Elérhető: <https://www.gov.cn/xinwen/2018-10/22/5333589/files/01d0517b9d6c430bbb927ea5e48641b4.pdf> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

SZ.N.: *China Statistical Yearbook 2023*. China Statistics Press (National Bureau of Statistics of China), Beijing, 2023. Elérhető: <https://www.stats.gov.cn/sj/nds/2023/indexeh.htm> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

SZ.N.: *China to be a severely aging society by 2035; quick aging, large population pose challenges: health authority*. Global Times, 2022.09.20. Elérhető: <https://www.globaltimes.cn/page/202209/1275650.shtml> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

SZ.N.: *China will firmly hold the arable land 'red line' to ensure food security: minister*. CGTN 2023.03.22. Elérhető: <https://news.cgtn.com/news/2023-03-12/China-will-firmly-hold-the-arable-land-red-line-to-ensure-food-security-minister-1i6UhfnOIp2/index.html#:~:text=China%20has%20only%209%20percent,percent%20of%20the%20world's%20population> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

SZ.N.: *China: Provinces and Major Cities*. City Population. Elérhető: <https://www.citypopulation.de/en/china/cities/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

SZ.N.: *China's South-North Water Diversion Project: Navigating progress and challenges*. Aquatechtrade, 2024.02.26. Elérhető: <https://www.aquatechtrade.com/news/water-treatment/china-south-north-water-diversion-project> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.).

SZ.N.: *National Data*. National Bureau of Statistics of China, Elérhető: <https://data.stats.gov.cn/english/easyquery.htm?cn=E0102> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.).

SZ.N.: *Population growth in China from 2000 to 2023*. Statista. Elérhető: <https://www.statista.com/statistics/270129/population-growth-in-china/#:~:text=The%20Chinese%20population%20reached%20a,another%202.08%20million%20in%202023> (Letöltés ideje: 2024.07.22.)

SZ.N.: *The State Council – The People of China*. Elérhető: <https://www.gov.cn/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.).

SZ.N.: World Bank Group Data. Elérhető: <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.ARBL.ZS?locations=CN> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

WU, JEANNE: *The Global Chinese Diaspora Today. Overview and Mission Trends*. 2024.03.11. *ChinaSource Quarterly*, Spring, 2024. Elérhető: <https://www.chinasource.org/resource-library/articles/the-global-chinese-diaspora-today/> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)

YIN, Ivy: *Coal still accounted for nearly 60% of China's electricity supply in 2023*: CEC. S&P Global, 2024.01.31. Elérhető: <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/energy-transition/013124-coal-still-accounted-for-nearly-60-of-chinas-electricity-supply-in-2023-cec#:~:text=China's%20total%20power%20generation%20capacity,and%20Demand%20Analysis%20and%20Forecast.%22> (Letöltés ideje: 2024. 07. 22.)